

ЛІТЕРАТУРА

1. Government of Newfoundland and Labrador – Education. Safe and Caring Schools Policy. Revised [Online resource]. – 2013. – P. 14. – Access : www.ed.gov.nl.ca/edu/K12/safeandcaring/policy.pdf.
2. Keeping Our Kids Safe at School. Reporting and Responding to Incidents [Online resource]. – Ontario. – Access : <http://www.edu.gov.on.ca/eng/safeschools/reportingResponding.html>.
3. Public Safety Canada. Bullying Prevention in Schools [Online resource]. – Access : <http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/bllng-prvntn-schls/index-eng.aspx>.
4. Stop a Bully. Stop a Bully Statistics [Online resource]. – Access : <http://www.stopabully.ca/about-us/stopabully-statistics>.
5. The Education Act. Provincial Code of Conduct. 301. 11 [Online resource]. – Access : http://www.elaws.gov.on.ca/html/statutes/english/elaws_statutes_90e02_e.htm#BK565.

Ольга Крутенко,

канд. пед. н., доцент,
Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти
педагогічних працівників

**СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТЬОГО ТА СІМЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА
ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ:
ДОСВІД ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Стаття містить аналіз поглядів педагогів минулого та сучасності на значення соціокультурного середовища та необхідність створення безпечного освітнього та сімейного середовища для психологічного благополуччя дітей.

Olha Krutenko

**FORMATION OF A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR FAMILY
AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF CHILDREN:
THE EXPERIENCE OF NATIONAL PEDAGOGY**

The article provides the analysis of past and present teachers' vision, the importance of socio-cultural environment, and the need to create a safe educational environment for family and psychological well-being of children.

Пошук шляхів гуманізації виховного процесу в сучасній школі актуалізує необхідність спрямованості педагогічної науки і практики на самоцінність людської особистості та внутрішні ресурси учнів, їхній саморозвиток. На нашу думку, серед пріоритетних завдань шкільного виховання є створення умов, які сприяють повноцінному особистісному розвитку кожної дитини. Соціокультурне середовище, в якому відбувається життєдіяльність підростаючого покоління, є предметом вивчення всіх суспільно-гуманітарних наук. Питання щодо значення середовища для людини, її освіти і виховання було в центрі уваги і давніх філософів, і сучасних науковців. Розробляли цю проблему Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель, Д. Д'юї, С. Френе, М. Монтессорі, К. Вентцель, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський, О. Захаренко, І. Бех та інші учені.

Поняття «середовище» у психолого-педагогічній літературі трактується як багатозначне: це і середовище життєдіяльності людини, і природне середовище, і освітнє середовище тощо; це поняття включає в себе, крім наявності умов, що забезпечують розвиток людини, ще й присутність людини як суб'єкта взаємодії з оточенням. У сучасному словнику-довіднику «Соціологія»: терміни, поняття, персоналії» соціальне середовище визначається як: «суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людину, забезпечують її існування, формування й діяльність. Соціальне середовище як постійне джерело поповнення особистого досвіду, знань людини є тим об'єктивним чинником, що визначає спрямованість життєвих потреб, інтересів, цінностей, реальну поведінку особи, процес її самовизначення й самореалізації» [10].

У «Філософському словнику» (за ред. В. Шинкарука) знаходимо подібне визначення: «Соціальне середовище – це сукупність суспільних, матеріальних та духовних умов, які є основою існування, формування і діяльності людини, справляє вирішальний вплив на розвиток особи. Водночас під впливом творчої активної діяльності людини соціальне середовище зазнає змін і перетворень, у процесі яких змінюється і сама людина». У наведених термінологічних формулюваннях констатується єдність людини і середовища, в якому вона функціонує; підкреслюється динамічний характер взаємообумовлюючих впливів в системі «людина – середовище». Соціокультурне середовище має значення не само по собі, а в залежності від того, яким чином і в якій мірі воно впливає на розвиток підростаючої особистості [2].

Низка педагогів-науковців, серед яких можна назвати Л. Новикову, Н. Селіванову, А. Куракіна, визначають середовище як «те, серед чого знаходиться дитина» [9]; «те, що оточує колектив і з чим він вступає у взаємодію» [4]. Ю. Мануйлов конкретизує ці визначення таким чином: «Середовище – це те, серед чого перебуває суб'єкт, через що формується спосіб життя», ще раз підкреслюючи головну ознаку

середовища: вплив на будь-кого чи будь-що [5]. Сучасні вчені ґрунтуються на поглядах педагогів минулого. М. Монтессорі, наприклад, стверджувала про необхідність збагачення того середовища, яке оточує дитину, науково перевіреними засобами розвитку і надання дитині можливості самостійно розвиватися за їхньою допомогою. Тоді, писала вона, кожна дитина інтуїтивно сама обере навчальні матеріали і виконає ті вправи, яких потребує її розумовий розвиток [8].

Досліджуючи проблеми і можливості організованого культурно-освітнього простору, що оточує школу, С. Шацький підкреслював, що середовище є для дитини і джерелом знань, і джерелом емоційних переживань, і об'єктом колективної турботи. Шацький – один із перших педагогів дореволюційної і радянської школи, який почав використовувати терміни «середовище», «педагогіка середовища». З його ім'ям пов'язаний розвиток системи дитячих клубів і позашкільної освіти як одного із шляхів розвитку та використання можливостей середовища. Він зауважав, що розвиток дитини у більшій мірі залежить від соціального та економічного середовища, в якому вона зростає, формується та виховується, ніж від генетичних задатків та нахилів; саме тому дитину необхідно сприймати як носія впливів того середовища, що її оточує [13].

Школа ніколи не починає процес виховання дитини з нуля, а отримує дітей із різним життєвим досвідом, субкультурою тощо. Тому необхідно мету виховання виводити, враховуючи макро- та мікросоціальне оточення кожної дитини. Серцевиною концепції С. Шацького стала ідея «відкритої» школи, яка б узяла на себе функцію виховного центру соціального середовища. Він спрямовував педагогів на роздуми щодо значення середовища для виховання дітей: «Сили природи, спосіб їх використання людиною, організація її праці, суспільний устрій створюють складний комплекс явищ, що мають пряме відношення до тієї системи виховання, яка існує в цьому середовищі. Педагог повинен розібратися в цих основних елементах і оцінити їхнє педагогічне значення» [12]. Школу він уважав таким місцем, де дитина систематизує результати свого власного досвіду і приводить їх у відповідність та зв'язок із результатами чужого [14].

У концепції виховання, розробленій А. Макаренком, середовище теж розглядається як один із найважливіших чинників. Визнаючи важливість позиції педагога, він стверджував, що виховує не вихователь, а спеціально організоване середовище [6, с. 47]. Ця думка нерозривно пов'язана з іншою, а саме: людина не виховується частинами, а формується завдяки сукупності усіх впливів, що діють на неї. Таким чином, будь-який засіб впливу може бути або позитивним, або негативним – це залежить від логіки і дії гармонічно організованої системи засобів [7].

Усвідомлюючи неповторну індивідуальність кожного із вихованців і відмінність середовища, де відбувалася їхня життєдіяльність, А. Макаренко наполягав на тому, що, крім стандартної «програми людської особистості», педагогу необхідно розробляти корективи до цієї програми з урахуванням своєрідності, індивідуальної краси особистості. Організований таким чином процес виховання забезпечував і збереження індивідуальності особистості, і розвиток якостей, необхідних для соціалізації та оволодіння надбаннями соціокультурного середовища.

Науковці, які вивчали педагогічну спадщину А. Макаренка, відмічали, що його концепція виховання ґрунтувалася на розумінні того, що особистість є інтегрованою частиною динамічного і різноманітного у своїх проявах процесу життя, яке і має стати джерелом впливу на неї. А засобом, що забезпечує зв'язок виховання з об'єктивною реальністю, виступає виховний простір дитячого колективу як педагогічно організоване середовище [6]. Навіть принцип паралельної дії, який полягає у тому, що впливати на окрему особистість – «авансувати їй» – можна через колектив, теж ґрунтується на нерозривних зв'язках людини з оточуючим її суспільним середовищем. Для А. Макаренка первинний колектив був тим шляхом, який давав йому можливість доторкнутися до окремої особистості і разом з тим створити умови для гармонізації особистісних та колективних цілей у спільному прагненні його вихованців до соціально значущої мети.

В. Сухомлинський теж зазначав, що засоби навмисного впливу на вихованців є ефективними лише в розвиненому середовищі. У його трактуванні поняття «середовище» є широким і багатограним: «це і світ речей, що оточують учня, і вчинки старших, і особистий приклад учителя, і загальний моральний тонус життя шкільного колективу, чуйність, сердечність» [11, с. 548]. Усвідомлення специфіки названих педагогом складових дає можливість пересвідчитися в тому, що середовище не є статичним і незмінним – воно постійно створюється і збагачується.

З огляду на подані вище теоретичні аспекти дослідження проблеми створення позитивного середовища є потреба проаналізувати, яким чином вони використовуються у практичній діяльності закладів освіти. Один із прикладів – це авторська школа Олександра Захаренка, що являє собою логічну освітньо-виховну систему, структурні елементи якої тісно пов'язані між собою і спрямовані на досягнення певної мети: створення сприятливих умов для розвитку всіх дітей з урахуванням їх здібностей. Всі інші завдання і системоутворюючі компоненти були підпорядковані саме цій меті. Якщо взяти до уваги, що більшість підручників з педагогіки визначають мету діяльності навчального закладу як навчання, виховання і розвиток

особистості, то О. Захаренко по-своєму розставляє акценти і на перше місце виводить розвиток особистості школяра, який відбувається завдяки продуманим виховним впливам освітнього і сімейного середовища й засобами всіх навчальних предметів. Крім того, вчений підкреслював, що розвиток школяра як особистості відбувається в процесі його соціалізації. Саме тому одним із напрямків діяльності педагога, на його думку, має бути створення педагогічно організованого соціокультурного середовища, в якому дитина отримує можливість набути власний соціальний та духовний досвід. О. Захаренко був переконаний, що сукупність джерел, які впливають на формування і розвиток духовного потенціалу особистості, є детермінуючим фактором у процесі її соціалізації.

Виходячи із завдання школи – дати дитині цілісне знання, П. Блонський визначав, що «предмет пізнання – це уся оточуюча дитину дійсність як єдине ціле: погляд дитини спрямовується на оточуюче природне і суспільне середовище, що утворює єдине ціле, у центрі якого знаходиться дитина» [1, с. 57]. Розвиток дитини відбувається поступово – шляхом розширення її кругозору відносно найближчого середовища (сім'я), потім – школи і вулиці, пізніше середовище розширюється до меж села або міста, з часом – країни проживання і всього Всесвіту. Зміст навчальної шкільної програми має бути узгоджений з можливостями середовища, в якому знаходиться навчальний заклад. Середовище сприяє розвитку логічному мисленню школярів, прищеплює навички сприйняття і класифікації предметів і явищ, збагачує словниковий запас тощо.

О. Захаренко також дотримувався думки, що розвиток школярів залежить не тільки від рівня засвоєння ними навчальної програми, а й від можливості спостерігати за оточуючим середовищем. Ураховуючи специфіку математики, яку викладав, учитель намагався зробити її для школярів засобом пізнання світу, але розумів обмежені можливості традиційного шкільного уроку.

Усі компоненти соціокультурного середовища Сахнівської школи базувалися на матеріальних та духовних цінностях, що були створені людством протягом багатьох віків, і слугували досягненню проголошених цілей, а саме:

- створення умов для безпечного розвитку кожної дитини;
- забезпечення гуманної спрямованості педагогічного впливу завдяки психологізації навчально-виховного процесу;
- забезпечення активного характеру педагогічного процесу;
- створення умов для розвитку здорової особистості;
- спрямування змісту виховної роботи на формування особистісних рис громадянина України, який є носієм духовної культури народу.

Таким чином, можна стверджувати, що педагогічно доцільний і адекватний соціокультурний простір сприяє вихованню гуманістичних цінностей школяра, формуванню своєрідного соціального імунітету і певною мірою захищає його від негативних впливів, а головне – сприяє створенню безпечного освітнього та сімейного середовища для психологічного благополуччя дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блонский П. Избранные педагогические произведения / П. Блонский. – М., 1961. – С. 299.
2. Божович Л. Проблемы формирования личности / Л. Божович. – М., 1997. – 352 с.
3. Гриценко Л. Концепция воспитания А. С. Макаренко в свете современных научных знаний [Электронный ресурс] / Л. Гриценко // Научная онлайн-библиотека Порталус. – С. 89–96. – Режим доступа: http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1193923366&archive=1194448667&start_from=&ucat=&
4. Куракин А. Школьный коллектив как социально-педагогическая система / А. Куракин // Вопросы воспитания, системный подход. – М.: Прогресс, 1981. – С. 79.
5. Мануйлов Ю. Средовой подход в воспитании / Ю. Мануйлов // Перемены. – 2004. – № 2. – С. 58–75.
6. Макаренко А. Доклад в Украинском научно-исследовательском институте педагогики / А. Макаренко // Соч. : в 7 т. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – Т. 5. – С. 343.
7. Макаренко А. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. Макаренко. – М., 1983–1986. – Т. 1.
8. Монтессори М. Значение среды в воспитании / М. Монтессори // Частная школа. – 1995. – № 4. – С. 125.
9. Новикова Л. «Воспитательное пространство» как открытая система / Л. Новикова, М. Соколовский // Общественные науки и современность. – 1998. – № 1. – С. 132–143.
10. Соціологія : Терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник / [уклад. В. Піча, Ю. Піча, Н. Хома та ін. ; за заг. ред. В. Пічі]. – К. : Каравела ; Л. : Новий світ. – 2000, 2002. – 480 с.
11. Сухомлинський В. Вибрані твори в п'яти томах / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4.
12. Шацкий С. К вопросу о педагогике деревни [Электронный ресурс] / С. Шацкий // Сельская школа. – Режим доступа: <http://ps.1september.ru/articlef.php?ID=200201205>.
13. Шацкий С. Педагогические сочинения : в 4 т. / С. Шацкий. – М. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1964. – Т. 3. – С. 284.
14. Шацкий С. На пути к трудовой школе / С. Шацкий // Свободное воспитание. – 1918. – № 10–12.